

JEROEN BOSCH

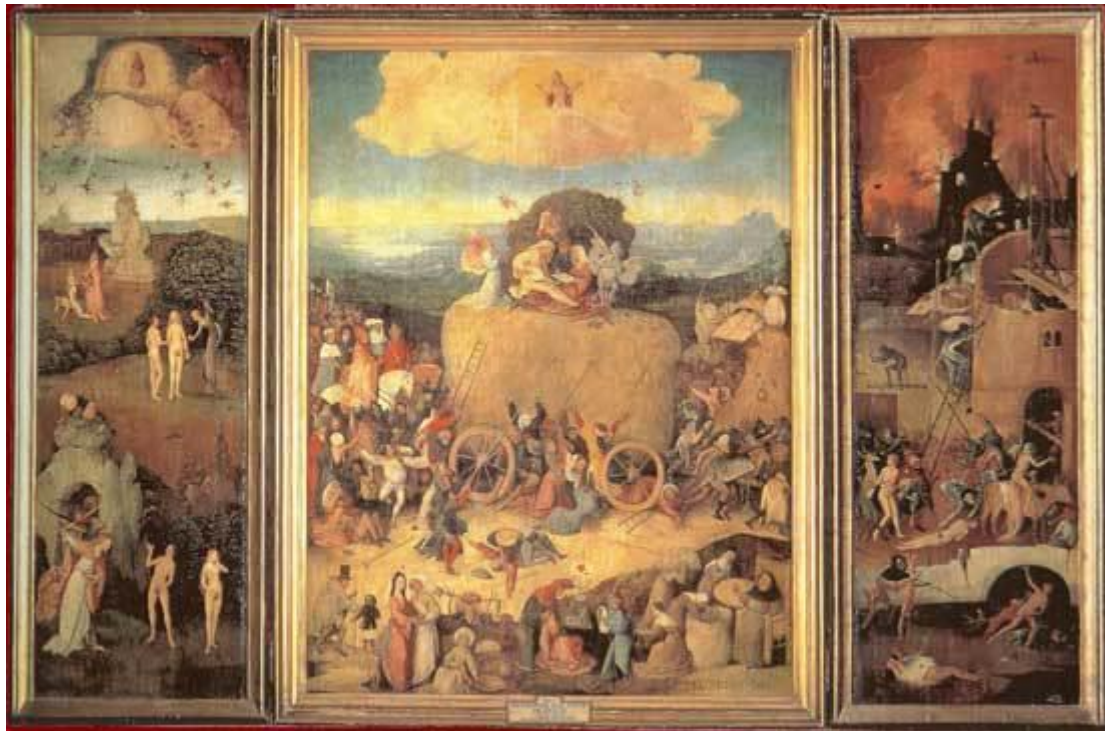
Eerste dag van uitgifte : 4 januari 2016.

Het postzegelvel 500 jaar Jheronimus Bosch (ca 1450 – 1516, hij heet eigenlijk Jheronimus van Aken) toont de onderste helft van het middenpaneel van het drieluik *De hooiwagen* in twee rijen van vijf beeld-aansluitende (horizontaal en verticaal), veelkoppige postzegels. Beide groepen bevinden zich op de voorgrond van een rijdende hooiwagen, die op weg is naar de hel.

“Omstreeks 1450 liepen de middeleeuwen teneinde. Omstreeks dat tijdstip leefde en werkte de laatmiddeleeuwse mens in de Nederlanden in de ban van het geloof. Tegelijkertijd beleefde ook Jeroen Bosch het afscheid van het tijdvak van de middeleeuwen (500 t/m 1500).

De greep van de kerk, die steeds de opdrachtgeefster van de kunstenaar was geweest, ging achteruit. De waarheidsdrang van een groeiend aantal mensen (o.a. humanist Erasmus) werden de vijanden van de kerk. Begin 1500 stond de kerk bloot aan felle kritiek. In 1517 luidt Luther met z'n 95 stellingen de Hervorming in. Tijdens het roerige en veranderende tijdvak, waarin Bosch leefde, werd de mens beheerst door een mengsel [1] van geloof & bijgeloof, [2] van volkshysterie & godsdienstige vervoering, [3] van doods huiver & zielennoed.

Het triptiek *De hooiwagen* is geïnspireerd op het Vlaamse spreekwoord ‘De wereld is een hooiberg, elk plukt ervan wat hij kan krijgen’. Een eigentijdse uitspraak klinkt luid en duidelijk: “Pak wat je pakken kunt anders ben je te laat!” Het middenpaneel is een levendig allegorische illustratie van hebzucht, dwaasheid en vergankelijkheid.

In tegenstelling tot idealiserende schilderende voorgangers stond Bosch dicht bij het volk. Hij bracht met realistische schilderijen de hel op een genadeloze wijze in de weergave van de medemens als het ware naar de aarde, naar het volk van alledag o.a. met behulp van spreekwoorden, zegswijzen en dubbelzinnigheden uit de volkstaal. In afbeeldingen van groentevrouwen, geldwisselaars, kwakzalvers, schelmen en gauwdieven werden ondeugden als huichelarij, leedvermaak, spot, sadisme, wreedheid, achterdocht, haat, boosaardigheid breed uitgestald. Tegelijkertijd werd daarmee de onderste laag van de bevolking uit de anonimiteit gehaald. Hij maakte de gewone mens tot onderwerp van de schilderkunst.

Jeroen Bosch was het kind van een tijd, die door angst werd beheerst:

1. Voor de ondergang van de wereld.
2. Voor hel & verdoemenis.
3. Voor duivels & demonen.
4. Voor ziekten & honger.
5. Voor ziel & vege lijf.
6. Voor plunderende benden Spaans voetvolk die de lage landen afstroopten.
7. Voor zaken op aarde & dingen in het hiernamaals.

500 JAAR JHERONIMUS BOSCH Heel! 2016 wordt herbeacht dat de geminale schilder in 1516 is geboren. De herbeacht wordt gevierd met een reeks van postzegels die de werken van de schilder Jheronimus Bosch - 'Visioenen van een genie in het Noordbrabantse Museum, hoogtepunt in het herbechtingsjaar' - tonen.

Bosch schildert een menigte mensen die wandelend hooi ruggen. Een kneppige pelgrim heeft het al te pakken. Zijn vrouw bidt dat het goed zal aflopen voor hen en hun kind.

Iedereen probeert wit hooi te bomadegen terwijl de wegen verder rijdt. Bosch laat zien dat hebeucht mensen agressief maakt en dat kan zelfs tot moord en doodslag leiden.

Uit Jheronimus Bosch kritiek op de Kerk? Twee monniken zijn met mannen en vrouwen rond de hooiwagen slaags geraakt. Ook zij wilden zoveel mogelijk hooi te pakken krijgen.

Nauwkeurig schildert Bosch het spaakwiel van de zwaar beladen hooiwagen. Zelfs de nagels waarmee het wiel is bevestigd, zijn weergegeven. Het loept slecht af als je door die wegen wordt overreden.

Bosch op zijn best: onbestaanbare gedrochten schildert hij om het kwaad in de wereld weer te geven. Deze bende trekt de hooiwagen voort, regelrecht richting hel.

Een vermoede pelgrim en een kind als miniatuur-bedevaartganger. De moeder met een kind aan haar roken markt hen niet op. Wat moeten ze daar, op weg waarheen?

Een zwaaiende hand op het spit, een ander vakantje wacht op zijn beurt. De vrouwen op de voorgrond weten van niets, maar het vuur dat Jheronimus Bosch schildert, is venging heet.

De vrouw moet wanhopig zijn van de pijn. Het hooi spoor met getrokken tanden dat de kerkzilver om heeft gehangen, wekt met zo weinig vertrouwen als zijn met hooi gevulde beurt.

Het snegende geluid van de doodskapiteel laat zelfs een kloosterster. Is die wort te koop voor een handvol hooi? Bosch is altijd dubbelzinnig.

Bosch laat zien dat ook peters en nonnen gelucht zijn aan zandse goederen. De baal met hooi is al mooi gevuld, de beker drank zo goed als leeg.

ARTIKELNUMMER 300161
 8 71 4341 086372
 postnl

De privéverzameling van de Spaanse koning Filips II (een groot bewonderaar van Jeroen Bosch) telde tien werken van de schilder, waaronder de Hooiberg. (alle info afkomstig uit 'Meesters der schilderkunst: Jeroen Bosch', mr. Frans L.M. Dony [Lekturama]).

Tussen de twee groepen personen (een druk en levendig gekrioel) bestaat een duidelijk verschil. De onderste groep telt een achttal losstaande taferelen van enkele redelijk rustig communicerende mensen, terwijl de erop volgende groep een groepsgebeuren geeft van een drietal beweeglijk en doelgericht samen- en tegenwerkende personen.

Postzegel 1 en 2

De man met witte tulband en baard (vóór de persoon op het paard) houdt zijn hand op zijn buik alsof hij zwanger is. Waarschijnlijk is deze persoon de Antichrist, die in de middeleeuwen werd vereenzelvigd met de Romeinse keizer Nero. Volgens een legende werd deze keizer zwanger van een worm. Ook was de wijd verspreide gedachte in Bosch' dat de Antichrist geboren zou worden uit het Joodse volk. De personen rondom deze 'Nero' zijn Joden. Ze zijn te herkennen aan hun trechtervormige hoedjes.

De in witte kleding geschilderde pelgrim (zwaaiend met kruk) is kreupel. Hij weet het waardeloze hooi uit de handen van de persoon rechts van hem af te pakken.

De persoon van het uit zijn hand gegraste hooi verzet zich hevig. Met een mes (boven zijn hoofd) zal hij de pelgrim aanvallen. De vrouw van de pelgrim bidt (onder de oksel van de aanvaller) dat het goed zal aflopen voor hen beiden en hun kind.

Een begerige meute op de achtergrond tracht tevergeefs de hooiwagen met ladders, handen, voeten en pieken te beklimmen. In hun begeerte bevechten ze elkaar, maar komen ook onder de draaiende wielen terecht.

Postzegel 3 en 4

Tussen beide wielen van de al maar doorrijdende hooiwagen vechten twee monniken met mannen en vrouwen. Beide geestelijken wilden zoveel mogelijk hooi te pakken zien te krijgen, waarmee Bosch zich kritisch uitlaat over de hebzuchtige kerk. Hooi dient geassocieerd te worden met aardse ijdelheid en materiële bezittingen. De onderling ruziezoekende en gewapende personen trachten de wagen tegen te houden en de groep bovenop de hooiwagen te bereiken en te verjagen met dolken, haken en bijzonder lange hooivorken.

Voor beide personen onder de wielen van de te zwaar en te omvangrijk beladen hooiwagen zal het slecht aflopen. De rechtse persoon is met een ladder onder het wiel terecht gekomen. Zelfs de nagels, waarmee het wiel is beslagen, zijn weergegeven. Het is overigens twijfelachtig of de kar zonder de aanwezigheid van een onderstel wel kan rijden.

Postzegel 5

Een zevental wanstaltige en duivelse demonen trekt (bestuurd en afgeranseld door een met dorre takken begroeid, lijkkleurig monster) de hoog opgetaste hooiwagen voort (en daarmee ook de nietsvermoedende en door het hooi verblindende mensheid) richting het rechter paneel, dat de hel voorstelt. Deze demonen zijn samengesteld uit mens-, dier- en plantaardige elementen. Dit motief illustreert mogelijk het spreekwoord 'den hooiwagen drijven'(iemand beliegen of voor de gek houden). De donkerblauwe kap verwijst naar het spreekwoord 'iemand de blauwe huik omhangen' (iemand bedriegen).

Postzegel 6 en 7

Een jongen begeleidt een vermoeide blinde bedelaar, die zich als bedevaartganger voor doet. De insignes op zijn hoed geven aan dat hij een valse pelgrim is. Ten tijde van Bosch was het gedrag van bedelaars afkeurenswaardig om de bedelarij (schadelijk voor de maatschappij), bovendien werd een jongen als blindenbegeleider toen niet geaccepteerd.

Twee zigeunervrouwen met opvallend witte hoofddekseis en donkere huidskleur zijn beiden druk bezig. De ene dame leest de hand van een blanke burgervrouw, de andere wast het achterwerk van een naakt kind. Ten tijde van Bosch stonden zigeuners in een kwaad daglicht om bedelarij, stroperij, diefstal en ontvoeren & verhandelen van kinderen.

De witte zwijnskop aan het spit verwijst mogelijk naar de zondaar, die zich eerst bekeert en naderhand weer in zonde vervalt, als een gewassen zeug (vóór het draaiende spit), die zich opnieuw in de modder wentelt (2 Petrus 2 : 20-22).

Deze afbeelding verwijst mogelijk naar het beeld dat men destijds van zigeuners had. De eerste zigeuners (ze kwamen in 1420 in ons land) zouden zich voor hebben gedaan als pelgrims en later zouden ze beweerd hebben goede christenen te zijn.

De aan het spit hangende haring verwijst mogelijk naar het gezegde ‘haring braden om de kuit’ (op bedrieglijke wijze winst te proberen maken), waarmee Bosch het bedrog van de zigeuner-vrouwen illustreert.

Postzegel 8

De voorovergebogen kwakzalver is herkenbaar door een snoer van getrokken tanden om zijn hals. Een halsketting met tanden 'bewijst' zijn ervaring en zijn 'betrouwbaarheid'. Een nep oorkonde met zegel (omringd door twee snoeren met tanden en kiezen) hangt aan een stok, die met een zalfpot op de tafel staan. De activiteiten van de kwakzalver wekken weinig vertrouwen bij de van pijn kermende vrouw (gekleed in geknikplooiende jurk), die een mondonderzoek met blote handen ondergaat. Uit zijn geldbuidel steekt een pluk hooi, dat hebzucht symboliseert.

Aan de bovenkant van postzegels 7 en 8 (in de relatief lege ruimte tussen beide rijen personen) is het doden van een persoon voor een deel zichtbaar. De aanvaller snijdt in de keel van het slachtoffer, waardoor de aanvaller het hooi (links van de uitgestrekte arm van het slachtoffer) te pakken kan krijgen.

Postzegel 9 en 10

Een non biedt een blauw geklede doedelzakspeler (blauw dé kleur van bedrog) in ruil voor een worst (verbonden met touwtje aan de doedelzak) wat hooi aan. In de middeleeuwse kunst en literatuur werd een worst als fallussymbool gebruikt. Met andere woorden de non verzoekt de spelman om seks tegen betaling. Aan de lange pijp van de doedelzak (verwijzing naar het mannelijke geslachtsdeel) hangt een kan met bloemen. Beide objecten dienen ook als uithangteken voor bordelen.

In de middeleeuwen stonden rondreizende musici in een slecht daglicht. Ze werden voorgesteld als handlangers van de duivel, die de burgerij aanzet tot bandeloos en zeden verwilderend gedrag. Muziek maken werd in de late middeleeuwen geassocieerd met ijdelheid. Het zorgde ervoor dat men het geloof verwaarloosde.

De dikke, weldoorvoede pater op stoel en bij tafel (heft een bijna leeg glas) verwijst naar de wellust (drink- & hebzucht) en luiheid van de lagere geestelijke stand als pastoor, kloosterbroeder en -zuster. De grote, bijna volle zak met hooi wordt door zijn drie nonnen gevuld. Bosch verwijst hiermee naar de hang naar materieel gewin (zakkenvullers) van veel kloosters.

Boven postzegel 1 en 5

Aan de bovenkant van de eerste postzegel is nog net een klein detail van een schimmel te ontdekken. Op dit paard zit de paus met de pauselijke tiara. Andere hoogwaardigheidsbekleders van deze plechtige stoet te paard (als machtigen der aarde) zijn de Duitse keizer (rood gekleed) met de keizerskroon, een Bourgondische hertog (blauw gekleed) met witte muts met tongen, een Franse koning met muts met fleurs-de-lys en waarschijnlijk een Oosters-orthodoxe patriarch. Deze stoet van hoogwaardigheidsbekleders blijft blijkbaar onberoerd door het gepeupel en onwetend waar ze als groep naar toe gaan. Boven de stoet wapperen drie vaandels met onder meer de fleur-de-lys van Frankrijk en de dubbele adelaar van Duitsland. Hiermee geeft Bosch aan dat ook de hoogste standen te zeer hechten aan aardse zaken. Critiek op de paus was in Bosch' tijd niet nieuw. Een paardrijdende paus is in de late middeleeuwen bij uitstek de metafoor voor hoogmoed.

Aan de bovenkant van de vijfde postzegel is een klein fragment van een groep Joden (met hun trechtersvormige hoofddeksels) aanwezig, die een grot verlaat. Ook zij storten zich op het hooi. De licht gekleurde persoon omvat zelfs een baal hooi. Deze voorstelling is waarschijnlijk gebaseerd op een aan Ezechiël 38-39 en Openbaring 20:8 ontleende legende, waarin een groep Joden (in een grot opgesloten) aan het einde der tijden worden bevrijd en onder leiding van de Antichrist het christendom grote schade toebrengend.

Bron: postzegelblog 27/12/2015

Auteur: Bate Hylkema